

**Saltanat Kaldırılmadan Önce Rejim Tartışmaları: Lütfi Fikri Beyin
“Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrîk-i Kuvva
Mesaili” (1922) Başlıklı Risalesi ve Polemikler**

The Discussions on the Regime Eve of Abolishing the Ottoman Monarchy: *The Pamphlet Entitled the Problems of Nationality, Responsibility and Separation of Powers against Monarchy* by Lütfi Fikri and its Polemics

Mehmet ÖZDEN*

Prof. Dr. Özkan İzgi'nin Aziz Hatırasına

Öz

Anayasa fikri 1860'larda Genç Osmanlılar tarafından Osmanlı kamuoyuna sunulmuştu. Ancak anayasal diskurun kuvveden fiile geçmesi için Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmeye azmetmiş etkili ricalin komplosuna ihtiyaç duyulacaktır. Liberal ve makbul aday V. Murad'ın kifayetsizliği, Paşalar Koalisyonu'nu II. Abdülhamid'e mecbur bırakacaktır. Mezkûr Padişah anayasayı ilan edecek, Meclis-i Umumi faaliyete geçecek ve fakat '93 harbi *Müstebid* Sultan'a anayasadan kurtulmak için gerekli bahaneyi verecektir. 1908 de *İlan-ı Hürriyet*'e kadar, kâğıt üzerinde anayasal fakat fiilen saray merkezli bir monarşi tecrübe edilecektir. 10 Temmuz 1908 inkılâbı Kanunu Esasi'yi tekrar meriyete sokacak ve imparatorluk yoluna tekrar meşruti monarşiyle devam edecektir. İkinci Meşrutiyetin ardındaki siyasi güç sultanın mektepli subaylarının ağırlıkla yer aldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ydi. Bu cemiyetin Meclis-i Mebusan'daki üyeleri 1909 yılındaki tadillerle Osmanlı Anayasasında Padişahın yetkilerini azaltıp Meclis'in fonksiyonlarını arttırmayı sağladılar. Ancak 1908-1918 döneminde anayasal praksis istikrarsız bir seyir izleyecektir.

Türk anayasacılığının siyasal değişmelerden etkilendiği kadar onları da etkilediği açıktır. Türkiye'nin 1.Dünya Savaşını kaybetmesi yeni padişah Vahdettin'in İttihat ve Terakki'den ve Meclis'ten kurtulmasını sağladı. Gerçek iktidar 23 Nisan 1920'den itibaren tedricen Mustafa Kemal Paşa'nın reisliğindeki Ankara TBMM hükümetince temsil edildi. Yeni Meclis 1921'de yeni bir anayasa yaptığı gibi, emrindeki ordu Yunan işgaline karşı 1921 yılında Sakarya'da ilk ciddi başarısını sağladı, bir yıl sonra 9 Eylül'de İzmir'de ise kesin zafer kazanıldı. Ankara artık askeri zaferle taçlandırılmış siyasi gücün yegâne adresiydi. Mustafa Kemal Paşa, devrimci

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, memetozden@yahoo.com

planını adım adım gerçekleştirecek avantajlara sahipti. Lozan Konferansı öncesinde saltanatı kaldırdı, 1 Nisan 1923'te I. Meclisin fiilen tatile girmesini sağlayarak seçimlere gitti. Yeni Meclis 29 Ekim 1923'de siyasi rejimi Cumhuriyet olarak benimsedi, 1 Mart 1924 tarihinde de eski rejimin diğer kurumu Makam-ı Hilâfeti tasfiye etti. Böylelikle 1876'da başlayan Türklerin anayasayla imtihanı, meşrutî monarşinin yerini Cumhuriyete bırakmasıyla hitâm buldu.

Sürecin diğer yanı muhalefet tarihini doğurdu. Birinci Meclis'te II. Grup, İkinci Meclis'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefetin ana odaklarıydı. Tekil muhalefete baktığımızda ilginç bir sima karşımıza çıkar: Lütü Fikri (1872–1934). İstanbul Mülkiye Mektebi ve Paris Hukuk Fakültesi mezunu Lütü Fikri Bey Avrupa hukuk ve siyaset normlarının Türkiye'de geçerli olmasını savunan bir meşrutiyetçi-muhafazakârdı. Saltanatın kaldırılacağından endişe ederek “Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili”(1922) başlıklı bir risale yazdı. Kuvvetler birliği yerine tefrik-i kuvva prensibini, cumhuriyet yerine meşrutiyeti savundu. Fikirleri siyasi tarih açısından karşılık bulmadıysa da Türkiye'de muhafazakâr-demokrat gelenek açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Meşrutiyet, Lütü Fikri, hükümdarlık karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili, Fuat Şükrü, Süleyman Nazif.

Abstract

The Discussions on the Regime on the Eve of Abolishing the Ottoman Monarchy: The Pamphlet Entitled “The Problems of Nationality, Responsibility and Separation of Powers against Monarchy” by Lütü Fikri and Its Polemics

The idea of constitution was presented to the public by the Young Ottomans in the 1860s in the Ottoman Empire. Yet, in order to actualize the potential of constitutional discourse, people of influence such as Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Süleyman Paşa, who were determined to dethrone Sultan Abdülaziz, were needed. The coalition of the pashas was forced to accept Sultan Abdülhamit II because of the inefficiency of Murad V who was a liberal and acceptable candidate. The aforementioned Sultan declared the Constitution and began to activate the Council but the Otto-Russian War in 1887-1888 gave the despotic sultan a reason to withdraw the Constitution. Until the Young Turks' revolution in 1908 the so-called constitutional but in fact a palace-centered monarchy was experienced. The Revolution on July 10th, 1908, implemented the Constitution (Kanun-i Esasi) again and the empire continued to be ruled as a constitutional monarchy. The political power behind the Second Constitution was the Committee of Union and Progress which was made up, to a large extent, of the Sultan's trained military officers. The members of the Committee who were in the council decreased Sultan's power and increased the functions of the Council. However, the constitutional praxis was unstable during 1908-1918.

It is obvious that the Turkish constitutionalism affected the political developments as much as it was affected by them. The new sultan, Vahdettin, took the chance to discard the Council as well as the Committee of Union and Progress when Turkey lost in the First World War. After some time, the real power came to be represented by the government of Turkish Grand National Assembly gradually in the leadership of Mustafa Kemal, beginning from April 23rd, 1920. In 1921 as the new Assembly declared a new constitution, the army under their command won its first remarkable success against the Greek occupation in Sakarya, and a year later, on September 9th an important victory was won in İzmir. Ankara, now, was the only center of political power which was rewarded by military victory. Mustafa Kemal had the advantage of putting his revolutionary plans into practice step by step. Mustafa Kemal abolished the sultanate before Lausanne Conference and by leading the first Assembly have

an actual intermission, he went to elections. The new Assembly accepted republicanism as its political regime on October 29th, 1923, and it abolished the caliphate, which was another institution of the ancient regime, on March 1st, 1924. Thus, the experience of the Turks with the constitution which began in 1876 ended with the replacement of the constitutional monarchy with the republican regime.

Another aspect of the process paved the way to the history of opposition. The Second Group in the First Assembly and the Progressive Republican Party in the Second Assembly were the main centers of opposition. In terms of individual opposition there emerges an interesting character: Lütfi Fikri (1872-1934). Lütfi Fikri, who graduated from İstanbul Mülkiye Mektebi (Political School of İstanbul) and Faculty of Law in Paris was a conservative-constitutionalist and he supported the European legal and political norms in Turkey. He wrote a pamphlet entitled “Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili” (1922) because he had worries about the abolishment of the sultanate. He defended the separation of powers instead of the union of powers and constitutionalism instead of republicanism. Even though his ideas did not receive response in political history, they are nevertheless important for the conservative-democrat tradition.

Key Words: Mustafa Kemal, Constitutionalism, Lütfi Fikri, the problems of nationality, responsibility and separation of powers against monarchy, Fuat Şükrü, Süleyman Nazif.

Giriş: 1922 Ekim Sonunda Türkiye'nin Hikâyesi

20 Ekim 1922 günü Sirkeci iskelesinden başlarında ‘serpuş-ı milli’ ile karaya ayak basan 100 kadar Türk jandarması “Mustafa Kemal Paşa serdarımız” marşını söyleyerek nümayiş yapınca İstanbul’un, 13 Kasım 1918’de İtilaf Donanmasının Boğaz’a demir atmasından bu yana 4 yıldır esaret yaşayan payitaht halkının coşkulu mukabelesine mazhar oldular¹. Bu askerleri bir gün önce, Mudanya Mütarekesi (11.10.1922) iktizasınca Ankara hükümeti tarafından (Doğu)Trakya’yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa yanında getirmişti. Kafile Mudanya’dan Gülnihal vapuruyla İstanbul’a gelmiş ve fakat askerlerin karaya çıkmasına İngilizler izin vermemişti. Refet Paşa-General Harrington görüşmesi meseleyi halletmiş ve böylelikle askerler gemiden inip nümayiş yapabilmişlerdi. Bu gelişme üzerine Londra’da koalisyon hükümeti dağılmış ve Lloyd George istifa etmek zorunda kalmıştı². Bu arada Refet Paşa Türkiye’yi işgalden kurtaran iradenin mümessili olarak çeşitli toplantı ve ziyafetlere davet edilmiş ve bu vesileyle nutuklar irad etmişti³. Bu nutuklarda ifşa ettiği Türkiye’nin yeni rejimine ilişkin görüşleri çok geçmeden “Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili” başlıklı bir risalede eleştiri konusu yapılmıştı. Trakya Baro Reisi Lütfi Fikri Bey’in imzasını taşıyan bu risale de, bu kez ünlü edip Süleyman Nazif ve baro üyesi Fuad Şükrü tarafından tenkit

¹ Refet Paşa İstanbul’da mahşerî bir kalabalık tarafından istikbal edildi. Kabataş’tan Fındıklı’ya kadar halkın omuzlarında, balkonlardan atılan çiçekler eşliğinde taşındı. Burada kendisini bekleyen arabaya binerek Fatih’in türbesini ziyaret etti (Karacan, 1971, s.51-53).

² Eylül ayı sonlarına doğru Yunan harbinin galiplerinden 40.000’e yakın Türk askerinin İtilaf işgali altındaki Çanakkale’ye doğru yönelmesi bir yandan savaş ihtimali doğurmuş ve diğer yandan Türklerle savaşılması için baskı yapan Lloyd George ile onun emirlerini dinlemeyen General Harrington arasındaki uzlaşmazlık bir hükümet krizine dönüşmüş ve L. George başbakanlıktan ayrılmıştı. (Crisis, 1994, s. 214-216).

³ Refet Paşa’nın İstanbul’daki güzergâhı hakkında bkz. (Kocatürk, 1989, s.357-358).

edilmişti. Tartışma İngiliz Yüksek komiseri Horaca Rumbold’un Londra’ya “Türkiye’de esaslı inkılâp beklenmektedir” şeklinde raporlar gönderdiği tarihlere rastlamaktadır⁴.

15 Mayıs 1919’da başlayan Küçük Asya’daki Yunan Macerası 26-30 Ağustos 1922 tarihli nihai Türk taarruzu ile nihayetlenmiş Trakya ve Boğazların durumunu belirleyen 14 maddelik Mudanya Mütarekesi 11 Ekim günü imzalanmıştı (Yunan hükümeti ise ancak üç gün sonra mütareke hükümlerini kabul edecektir). Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir ve Refet Paşa’larla birlikte Bursa’ya gelmiş, çoşkuyla karşılanmış, mütareke münasebetiyle Bursa’da bulunan İsmet Paşayla buluşmuşlardı(16 Ekim). Mustafa Kemal Paşa, Bursa Belediye heyetini kabulünde, üç buçuk sene süren ve zaferle biten askeri mücadeleyi şimdi ilim, maarif ve iktisadiyat sahalarında da sürdürmek ve netice almak istediklerini belirtmiş, Ziya Gökalp *Küçük Mecmua*’da “*Kurtar bizi cehaletten noksandan/Göster şimdi ilmî, harsî hedefler!/,Kurtar bizi artık kara sultandan*” dizeleriyle “İstidâ” şiirini kaleme almıştı.⁵ Ancak zafer aynı zamanda Sulh Konferansı’nda Türkiye’yi kimin temsil edeceği sorusuna aciliyet kazandırmıştı. Zaten Türkiye, Cihan Harbi’ne girip de henüz barış imzalamamış tek ülkeldi. Dolayısıyla temsil meselesi teknik, protokole ilişkin bir mesele olmaktan öte, Carl Smith’in ünlü sözünü biraz değiştirerek söylemek gerekirse, istisnai olana kimin karar vereceğine ilişkin politik bir meseleydi. Ve istisnai olan kimdi?

Bu esnada yaşlı ve makul sadrazam Tevfik Paşa’nın 17 Ekim tarihli telgrafı geldi: Telgraf Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşaya çekilmişti ve Barış Konferansı’na İstanbul ve Ankara hükümetlerinin müştereken katılması talebini içeriyordu. Mustafa Kemal Paşa Tevfik Paşa’ya iletmek üzere Ankara hükümetinin İstanbul mümessili Hamit beye cevabını telgrafla bildirdi: Konferansta Türkiye’yi sadece TBMM hükümeti temsil edecekti. Öte yandan 19 Ekim’de Kabataş’ta karaya ayak basan Refet Paşa, istikbalcileri arasında Vahdettin’in yaveri Ali Nuri, Abdülmecit’in yaveri Remzi, Tevfik Paşa’nın yaveri Selahattin Beyleri de bulacaktır: Refet Paşa padişah yaverine, “Makam-ı muallayı hilafete hissiyat-ı ubudiyetkârâne ve hissiyat-ı tâzimkârâne-i dindâranemi aynen iblâğ etmenizi rica ederim” ve Tevfik Paşa’nın yaveri Selahattin Bey’e ise “Anadolu, bir İstanbul hükümetini tanımadığı gibi... sadrazamı da tanımaz” şeklinde cevaplar verdi.⁶

Bu arada Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin harisî ve medenî notunu yükseltmeden önce eski siyasi müfredatın ilgasını öngördü. İlkın 13 Kasım’da Lozan’da toplanacak sulh konferansında Ankara hükümetini temsil edecek kişiyi seçti: İsmet Paşa. 25 Ekim’de Mustafa Kemal’in istirahatı üzerine Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey Hariciye vekilliğinden istifa etti, bir gün sonra, (eski) Garp Cephesi komutanı İsmet Paşa yeni dışişleri bakanı oldu⁷. 27 Ekim’de karar anı yaklaştı; İtilaf

⁴ Bkz. (Jaeschke, 1973, s.2).

⁵ (Jaeschke, 1973, s.3).

⁶ (Jaeschke, 1973, s.2).

⁷ Yusuf Kemal’in vekaletten istifasının Mustafa Kemal’in isteğiyle gerçekleştiğini Falih Rıfkı Ataturk’ün kendi ağzından aktarmaktadır: “Ankara’ya gittiğim vakit Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’le görüştim. Barış konferansında baş delegeliği kimin yapabileceğini sordum: ‘Onu siz bilirsiniz!’ dedi. ‘Mesela İsmet Paşa?’ ‘Yapabilir’. Yusuf Kemal Beyin vekillikten istifa ederek yerine İsmet Paşa’yı bırakması lazımdı. Yusuf Kemal Bey feragatle vazifesinden çekildikten başka, kendi yerine İsmet Paşa’nın vekilliğe seçilmesini

Devletleri davet telgrafını sadece Ankara hükümetine değil Tevfik Paşa hükümetine de gönderdiler. Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım'da, muhalif II. Grubu da ikna edip saltanat ve hilâfeti tefrik ederek saltanatın kaldırılmasını sağladı(Goloğlu, 1971, s. 339-363). Böylelikle Humbolt'un beklediği 'esaslı inkılâp'lardan ilki gerçekleşti ve istisnai olana Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle Ankara'da TBMM karar verdi.

Refet Paşa'nın İstanbul'a ayak bastığı 20 Ekim ile saltanatın ilga edildiği 1 Kasım tarihleri arasındaki 10 güne mevzuun ehemmiyetine binaen 3 polemik yazısı da sığıdı. Münakaşayı o sırada Trakya Baro başkanı olan Lütü Fikri Bey'in "Hukuk-ı Esâsiye Mebâhisinden; Hükümdarlık Karşısında Milliyet, Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesaili" başlıklı risalesi başlattı. Üstat Süleyman Nazif ve bir diğer hukukçu Fuad Şükrü ona cevap verdiler.

Risale: Saltanata Son Çağrı

Trakya'ya tesellüme me'mur Re'fet Paşa İstanbul'dan esnâ-yı mürûrun-da azîm tezâhürâtla karşılandı. İstanbul ahalisi Anadolu'yu düşmandan tathîr eden ve Trakya'nın bir tarz-ı müsâlemet-kârânede ana yurduna iadesini mûcib olan zafer-i azîm-i millinin âmillerine karşı beslediği hissiyât-ı minnetdârânenin izhârı için Re'fet Paşa'nın İstanbul'a muvâsala-tını bir vesile-i hüsne addetti. Bu suretle payitahtımız en ihtiyarlarımızın bile emsâlini hatırlayamayacağı derecede mesud ve müttehîc bayram günleri yaşadı(Lütü Fikri, 1340, s.1).

Trakya Baro Başkanı ve eski Dersim Mebusu Lütü Fikri Bey, TBMM hükümetinin temsilcisi sıfatıyla 19 Ekim'de İstanbul'a ayak basan Refet Paşa'yı yukarıdaki satırlarla selamlar. Bu ilk paragraf Osmanî kibarlığın bildik örneklerindedir. Ancak bahis Refet Bey'in İstanbul'da irad ettiği nutuklardaki kimi fikirlere gelince Lütü Fikri Bey kibarlığı mahfuz tutarak bir fikir münakaşasının kapısını açmaktan da çekinmez. Refet Bey, bu nutuklardan birinde, her ikisi de Türk oldukları halde Yavuz ve Şah İsmail'in, salt hanedan rekabeti yüzünden çatışmalarından şikâyet eder. İmâ, hanedanların milliyetçiliğin aleyhine çalıştığıdır. Lütü Fikri söze tarih usulüne dair paragraf açarak başlar, epistemolojik tezler serdedir:

Malumdur ki müverrihliğin en büyük şartı bî- taraf olmak, kendi zamanını, kendi milliyetini ve bunlardan mülhem his ve fikirleri muvakkaten bir tarafa bırakacak kadar bî- taraf olmaktır. İnsan ancak böyle bir bî- taraflıkla vekâyi'-i maziye-yi tetkik ederse hakikati görebilir, aksi halde ise azîm hatalara düşebilir (Lütü Fikri, 1340, s.2).

Ve devamla hatırlatır; Sünnilik ve Şiiilik meselesi hanedan rekabeti kadar önemlidir ve tüm İran ahalisi salt Türklerden ibaret sayılamaz. İkinci taarruz Refet Paşa'nın 16 yüzyıl gibi erken bir tarihte milliyetçilik icat etmesine yapılır. Zira milliyetçilik ancak Fransız

tavsiye etmiştir (Atay, 1969,s.337). Falih Rıfkı bir sayfa sonra Refet Paşa'yı İstanbul'a gönderenin de eski arkadaşlarıyla arasındaki mesafeyi kapatmak isteyen Mustafa Kemal olduğunu söylüyor.

ihtilal-i kebirinin eseridir, 16. yüzyılda milliyetçiliğin zaten esamesi yoktur ki Yavuz milliyetçi olmamakla suçlansın! Lütü Fikri devamından okuyucuyu kısa bir Avrupa yolculuğuna çıkartır; Fransa’ya, İngiltere’ye, Rusya’ya uğrar. Üç ülke ‘vahdet-i milliye’lerini Sultan Selim çağından daha geç tarihlerde ve krallarının himmetiyle kazanmışlardır. O, milliyetçiliği bu örneklerde feodallere karşı kralın güçlenmesi (XIV. Louis Fransa’sı), İngiltere-İskoçya birleşmesinin sağlanması ve çarın otoritesini rakipsiz kılması gibi milliyetçiliği millî birlik süreçleri üzerinden okur. “Hâsılı Sultan Selim’in Türk mefkûresini görmemiş olması zamanı itibarıyla tamamen kâbil-i izahtır. Milliyet mefkûreleri onun zamanından çok sonra gelen zamanların mahsûlüdür” (Lütü Fikri, 1340, s.3).

Sultan Hamid-i sani örneğinde görüldüğü gibi mutlak monarşiler milliyet hissine izin vermeyebilir, lakin meşrutî monarşiler söz konusu olunca vaziyet değişir. Lütü Fikri’nin ‘hükümet-i meşrutî’lerle milliyetçi hissiyat arasında pozitif bir korelasyon kurarken muhafazakar söylemin⁸ içinden konuşur:

Hükümdarların vücudu evvel emirde milletleri mazilerine daima merbût bırakacak en müessir bir vasıtaadır. Biz ‘tarihi olmayan milletler bah-tiyârdır’ tarzında bazı efkâr-ı mahsûsa için zarîfâne bulunmuş formül-lerin tarafdarı değiliz. Bilakis bir milletin tarihi ne kadar büyük olur ve bu tarihine ve sâir ananâtına ne kadar merbût kalırsa inkişâfı için o nisbette kavî olur fikir ve kanaatindeyiz... Bu kanaatimizi tamamen takviye edecek mühim bir numune, bir misal de vardır: İngiliz milleti. İngiltere’de hükümdar tamamen meşrûtdür. Bidâyet-i meşrutiyette kullandığımız tabirle ‘hakimiyet-i milliye’nin, şimdi işittiğimiz tarz-ı ifadesiyle ‘saltanat-ı milliye’nin tecellisine katiyen engel değildir.’ (Lütü Fikri, 1340, s.7)

“Mazi, anane” muhafazakârlığın aslı kavramlarıdır ve İngiltere ‘Şanlı Devrim’den bu yana, şiddetin değil usuletin ve suhuletin kısaca muhafazakârlığın canlı örneği olarak Lütü Fikri tarafından hatırlatılmaktadır. Bir hükümdara sahip olduğu için kadimdir ve fakat meşrutî olduğu, meclisi içerdiği için aynı zamanda yenidir. İngiliz kralından daha yetkili Almanya imparatoru bile Almanlığın tealisine hizmet etmiştir. Lütü Fikri monarşi meselesinin tartışmaya açık bir mesele olduğunun farkındadır. O yüzden monarşi ve cumhuriyet tartışmasını ‘halkın seviyesi’ tartışmasına bağımlı kılar. Halkın zihniyet seviyesi geriyse devletin başında kral veya reis-i cumhurun bulunması istibdadı engellemez:

İlmen ve fikren teâli etmemiş olan milletler cemî’-i zamanda tahakküm ve istibdâd altında ezilmeğe mahkûmdurlar. Bu tahakküm bir hükümdarın tahakkümü olabileceği gibi sivil ve asker her sâhib-i zuhûrun tahakkümü de olabilir (Lütü Fikri, 1340 s. 9).

Burada sivil ve asker bir sahip-u zuhur’la kastedilen Mustafa Kemal Paşa olduğu açıktır. Lütü Fikri, İngiliz devriminin kralın başını kestiği halde Cromvell’in despotizmine yol

⁸ Muhafazakârlık (ve versiyonları) hakkında bkz. (Nispet, 1990, s.97-129). Muhafazakâr düşüncüler Bonald, Maistre ve Donoso y. Cortes’in anti-liberal içerikleri için bkz. (Schmitt, 2010, ss.41-69).

açtığı, keza Fransız devriminin de kraldan kurtulayım derken Jakoben diktatörlüğüne imkân hazırladığını bilmektedir.

Risalenin bundan sonraki bölümlerinde de Refet Paşa'nın cari politik rejimin akıbeti hakkındaki beyanları cevaplandırılır. Refet Paşa İstanbul Belediyesince verilen ziyafette irad ettiği nutukta, cumhuriyet idaresini düşünmediklerini ve Ankara Meclisi'nin kuvvetler birliğine dayalı Meclis hükümeti modelini sürdüreceklerini belirtmişler. Bu beyana karşı Lütfi Fikri'nin ileri sürdüğü fikirler, onu sadece muhafazakâr (meşrutiyetçi) yapmaz, kuvvetler ayrımını savunmak suretiyle liberalizme de kayıttırırır olur.

Refet Paşa, yasama, yürütme ve hatta yargının sadece Meclis tarafından yürütülmesini savunmakla, her üç kuvvetin sadece yasamaya bağımlı kılınmasını istemektedir. O sadece 'reis-i hükümet'li değil 'heyet-i icraiye'li bir hükümet'e de taraftar değildir. Lütfi Fikri'ye göre bu tarz bir anlayış, ilkin gariptir, kitapta ve dünyada emsali yoktur, ikinci olarak ancak beş on haneli bir köyde tatbik edilebilir ve salisen kuvvetler ayrımı prensibine aykırıdır:

Bu üç vazife-i hükümetin böyle başka başka heyetler tarafından icrasındaki ıztırâr geçmiş tecrübelerle bugün o kadar tahakkuk ve tezahür etmiştir ki Re'fet Paşa'nın nutukları olmasaydı bunları tekrar mevzu-ı bahs etmek hâtır ve hayalimize gelmeyecekti. Bu kaideler Monteskiyö'den beri tahakkuk etmiş ve Fransa ihtilaliyle dünyaya yayılmış prensiplerdir (Lütfi Fikri, 1340, s.9).

İstişare pek çok kişiyle yapılır fakat icra tek kişinin işidir. Yüzlerce milletvekilinden oluşan meclisin hükümet işlerini yürütmesi mantıksız ve imkânsızdır. Meclis kendisi hükümet etmeyecek fakat vekilleri vasıtasıyla yürütecek demek, vekilleri meclisin kuklası yapacaktır. Oysa yasama ve yürütmenin, kısaca iki kuvvetin müstakil iki kuvvet olarak birbirini denetlemesi esastır. Oysa Refet Paşa kutsal, günahsız, kusursuz bir meclis tasavvur etmekte ve bu sebeple meclisin istibdat oluşturma ihtimalini gör(e)memektedir:

Diğer taraftan o 'müstemirren hükümet eden ve saltanat süren Meclis' in hata etmeyeceği ne ile malumdur? Onu kim kontrol edecek? Dünyada kontrolsüz hiç bir şey işleyemez. Bu hukuk-ı esasiye kaideleri öyle geliş güzel konmuş indî şeyler değildir. Hepsi yüzlerce senelerden beri vuku bulan tecârübün mahsulüdür. İkisi de saltanat-ı milliyenin mümessilleri oldukları halde heyet-i icraiye ve heyet-i kanuniye yekdiğerini kontrol ederler. Heyet-i icraiye vazifesinde kusur ederse meclis onu ıskat eder. Yok meclis ifrata gider ve heyet-i icraiye onu yaptıklarında haksız görürse bi'l-mukabele meclisi fesh etmeğe ve yeniden intihâbâtı tahrîk etmek suretiyle huzur-ı millette nev-umma istinaf-ı dava etmeğe hakkı vardır. Re'fet Paşa sisteminde bu mühim noktalar ne olacak? Meclisin tahakkümüne kim karşı gelecek, kim onu huzur-ı millette icbar edebilecek? (Lütfi Fikri, 1340, s.11).

Keza “Fertler hata yapar lakin cemaatin ruhu yanılmaz” şeklindeki Refet Paşa vecizesi de yanlıştır. Lütfi Fikri bir siyasi cemaat örneği olarak Fransız Konvansiyon Meclisini ve onun aşırılıklarını, yasamanın yürütmeye ipotek koymasını, Jakobenlerin muhalefeti giyotine göndermesini Refet Paşa’ya hatırlatır:

Fransa ihtilalindeki Konvansiyon meclisinin icraatı hâlâ hâtırlardadır. Robespier ve Sen Jüst gibi bir iki mütehakkim reislerin elinde nelere bâzice oldu hep biliriz. Ekalliyette kalan yahut o aralık tahakkümle öyle gösterilen bizzat aynı meclis azasını huzurlarında idam eden ve içlerinden alıp doğruca giyotine gönderen bu meclis de bir cemaatti (Lütfi Fikri, 1340, s. 14).

Sadece Girondenleri değil, kral ve kraliçenin idamını, 60 bine yakın siyasi ölümü içeren Jakoben terör döneminden (1792-1794)⁹ önce bile Fransız devrimciliği, muhafazakâr düşünür Edmond Burke’ün (1729-97) *Reflections on the French Revolution in France* kitabında keskin eleştirilere tâbi tutulmuştu. Burke aslında İngiltere’de Whig kanatta yer alan, liberal bir isimdi ve bu sıfatla ABD bağımsızlığının, İrlanda davasının taraftarı, İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin keskin bir tenkitçisiydi. Ancak o Fransız devriminde insanlığın somut tarihi tecrübesinin, genel ve soyut laflar uğruna inkâr edildiğini gördü. Devrim Konvansiyon döneminde kralın idamıyla birlikte monarşiden kurtulup (I.)Cumhuriyet’e geçecektir. Devrimin radikal aşamasını yöneten Jakobenler, aslında Rousseau’nun ‘Genel İrade’ ‘Cemaatin Yanılmazlığı’ gibi soyut, muğlak ve genel fikirlerinden ilham almaktaydılar. Başka bir ifadeyle, Refet Paşa meclisin yanılmaz iradesinden, meclis hükümeti sisteminin erdeminden ve dolayısıyla kuvvetler birliğinden bahsederken Rousseau’ya, onun tenkitçisi Lütfi Fikri Bey kuvvetler ayrımını savunurken Montesquieu’ya, kısaca eski bir tartışmanın üstatlarına dipnot düşmekteydiler.

Lütfi Fikri siyasi hukuk tartışmalarında üç kuvvetin birbirini denetlemesi ilkesini, Montesquieu’yu tekrar referans göstererek savunmaya devam eder. Fakat 10 Temmuz inkılâbından Mütareke’ye, Mütarekeden zafere kadar olan dönem boyunca Türkiye’nin yetki ve sorumluluk karnesi kırıklarla doludur. Saltanat makamı, Meclis ve rical-i devlet hep aynı kusuru işlemişlerdir, hiç kimse masum ve masun değildir. Çünkü halkın seviyesi düşüktür:

O vakte kadar ise elimizdeki şeyleri yapalım der iken bir kat daha bozmağa mahal yoktur. Mümkün mertebe elimizdeki usûlleri hüsn-i idâre etmeye çalışalım. Kanûn-ı Esâsisimizin esâsatı yine nisbeten en az fenalıkla işleyecek bir makinedir. Montesquieu’nün diğer hukûk ve selâhiyetler tahdît olunmalıdır kâide-yi mühimmesi bunda gözetilmiştir. Memleketin seviyesini yükseltmeden buna dokunmak, binâ-yı devleti büsbütün perîşan etmek, altını üstüne getirmek olur (Lütfi Fikri, 1340, s.13).

⁹ Kızıl Terör diye de isimlendirilen ve Fransa’nın Prusya ve Avusturya ile savaşta olduğu devrede, Paris Devrim Mahkemesi 2.639, sair mahkemeler 17 bin civarında idam kararı vermişler, Vendee ve Lyon’daki ayaklanmalarda ise 40.000’e yakın insan ölmüştür. Bkz. (Thomson, 1978, s.41).

Lütfi Fikri'nin politik duruş ve entelektüel müktesebatının muhafazakâr ve (her ne kadar bu kelime, gerek devrin cari söylemi ve gerekse kendisi tarafından zikredilmemiş olsa da) demokrat batı geleneği içinde yeri vardır. O kuvvetler ayrımını savunurken demokrat ve 'makam-ı hükümdari' gibi kadim kurumları müdafaa ederken muhafazakâr ve ayrıca monarşinin mutlak olanını değil meşrutî biçimini tasvip ederken hem muhafazakâr ve hem de demokrattır. Keza halkın 'seviye-i zihniyesi'nin geriliğinden şikâyet ettiği yerde muhafazakârlara özgü halk endişesini de paylaşır. Ancak halka karşı bu patrici tavır, muhafazakârlıkla demokrasi arasındaki beraberliğe nifak sokar. Çünkü Lütfi Fikri bir yandan Osmanlı Kanun-ı Esasi'sinin Montesquieu'nun da tasdik edebileceği özelliklerini över, diğer yandan o modelin seviyesi düşük Osmanlı halkı için münasip kaftan olduğunu söyler. Böylelikle cumhuriyet, ileri halkların rejimi olmaktadır. Oysa Lütfi Fikri bu risaleyi saltanatın yerini cumhuriyete bırakmaması için yazmıştı. Dolayısıyla meşrutiyeti halkın geriliği etrafında savunayım derken cumhuriyete giden kapıları açmış oldu. Vaka, tipik bir kendini tekzip etme vakasıdır.

Risalenin son satırlarında ise Lütfi Fikri'nin siyasi meseleyi hukuki meseleye hapsedme çabasının zaafı ortaya çıkar. Refet Paşa'nın sulhden/Lozan'dan sonra Osmanlı Kanun-ı Esasi'sinin değil de 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanununun tatbik edileceğine dair beyanlarına itiraz eder. Ankara'daki meclis, ona göre, onları Anadolu'ya seçip gönderen seçmenlerle anayasa hususunu tartışmamıştı. Önerisi şudur:

Akden ve mantıken ve kanunen evvel emirde sulhten sonra günün en mühim meselesi olacak olan padişahlığın muhafazası yahud ilgâsı esasî üzerine intihâbât-ı umumiye yapılmalı ve onun ve onun neticesinde teşekkül edecek mecliste bu meseleler bir karara rabt olunmalıdır (Lütfi Fikri, 1340, s.19).

Oysa Lütfi Fikri Bey'in kaleminin mürekkebi kurumadan saltanat kaldırılacak (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin lağvı gibi sonraki gelişmeler Lütfi Beyin son cümlesinde dediği gibi 'intihabat-ı umumiye' yapılarak seçilen İkinci Meclis tarafından icra edilecektir! Oysa o yeni bir genel seçimi bütün bu eski rejim kurumlarını kurtarmak için önermişti. Dolayısıyla politik figür olarak Lütfi Fikri portresi, kaybeden bir adamın portresidir.

Zaten Lütfi Fikri beyin kronolojisi, güçlü akademik donanım ve politik zayıflık gibi iki zıt eğilim etrafında seyredir: O bir paşazâdedir; 1872 yılında Gümüşhane'de doğduğunda babası Hüseyin Fikri Paşa Gümüşhane valisiydi. Ailenin imkânları ve okuma arzusu, ona, ilkin 1890 yılında Mekteb-i Mülkiye ve 3 yıl sonra Paris Hukuk Fakültesi diploması kazandırmıştır. O bir Jön Türk'tür; 1895'te 'muzır' faaliyetlerinden dolayı 14 ay ceza almış, Avrupa'ya kaçmış, Mısır'da bulunmuş, 1908 Temmuz inkılabından sonra Dersaadet'e dönmüştür.

O bir politikacıdır: 1908 Meclis-i Mebusan'ında Dersim mebusudur, hiçbir ciddi etki yapmasa da *Mutedil Hürriyetperver* (1910) isimli bir fırkanın kurucusudur.

O gazeteci ve yazardır: Meşrutî devirde tek başına *Tanzimat* gazetesini çıkarır, birkaç kitap telif eder, muhtelif gazetelerde makaleleri yayınlanır. Fransızca bilmesi ve çok okuması yazılarına entelektüel derinlik ve muasır bir dil kazandırır.

O avukattır: Bilhassa gayri müslimlerin davalarını üslenir, Tekirdağ ve İstanbul baro başkanlıklarını seçimle kazanması onun hukuk camiası içinde sevildiğinin işaretidir.

62 yaşında Paris’te kanserden ölen Lütü Fikri Bey’in mezkûr kariyerinin daimî refakatçisi ise muhalifiktir: Abdülhamit devrinde Jön Türk, İttihat ve Terakki devrinde liberal, Cumhuriyet devrinde meşrutiyetçidir. Onun daimî itiraz hali, mızıkçılıktan beslenmez, arkasında demokratik felsefenin kitabiyatı yatar. O muhalefetin tabanca içermemesi, rakipleri tarafından da takdir edilmiştir. Nitekim 1923 sonbaharında İstiklal Mahkemesi tarafından ‘halifecilik’ten 5 yıl cezaya çarptırılırsa da cumhuriyetçi Meclis onu affeder¹⁰.

Risaleler Savaşı: Lütü Fikri Bey’e İki Cevap

Lütü Fikri Bey’in risalesi cevapsız kalmadı; kalamazdı; zira o nazik bir zamanda, zafer anında mağlup bir kuruma; saltanat ve hilafete modern atıflarla yeniden hayat vermek isteyerek rol çalmıştı. Bu yüzden avukat Fuat Şükrü Bey ve üstat Süleyman Nazif onu zafer kutlamalarına gölge düşürmekle, misallerini Avrupa’dan getirmekle, Milli Mücadele’ye ihanet etmiş orta çağ müesseselerini canlandırmakla vs. suçladılar. Fakat her iki cevap arasında farklılıklar vardı: Baro Azasından Fuat Şükrü’nün 15 sayfalık “Halk Saltanatı, Lütü Fikri Beyin Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili Hakkındaki Mübâhasâtına Cevap”¹¹ kitapçığına demagoji hakimdir. Süleyman Nazif’in 7 sayfalık cevabıysa “Lütü Fikri Beye Cevap: Hilâfet, Milliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili”¹² başlığı taşır; üst perdeden konuşur, lakin üslup naziktir.

I-Fuat Şükrü

Fuat Şükrü, saltanatu kaldırmaya hazırlanan Meclis’i eleştiren Lütü Fikri Bey’i çağın gidişatına aykırı davranmakla suçlar; geçmişte yaşasaydı, der, Kolomb’un Amerika’yu keşfetmesine, Fatih’in karadan gemileri yürütmesine de karşı çıkardı:

Lütü Fikri Bey Kristof Kolomb’un karşısına çıkmış diyor ki:

Kolomb! Sen ne yapıyorsun? Hiç öyle mütemadiyen garbe gidilmekle Hindistan’a vâsıl olunur mu? Hem sen Papa’ya karşı geliyorsun. Bahr-i muhit-i Atlasîden açılınca denizle gök birleşir, Papa böyle diyor. Sen buna inanmıyor musun?

Fakat Kristof Kolomb Dünyanın müdevver olduğuna ve behemehâl Hindistan’a vâsıl olacağına kâni idi. O, bunları dinlemedi. Mütemadiyen garbe giderek Hindistan zannıyla Amerika’yu keşf etti.

Yine Lütü Fikri Bey Fatih’e diyor ki:

Ey Sultan!

Ne yapıyorsun, karadan gemilerle Halic’e girilir mi? Ve bu kadar ağır toplar ta Edirne’den Konstantiniyye’ye karadan sürüklenir mi?...

¹⁰ Lütü Fikri Bey için bkz. (Gövsa, 1946, s.230), (Birinci, 2003, s.233), (Demirel, 1991, ss.167- 200).

¹¹ İstanbul:Cihan Biraderler matbaası,1338,

¹² İstanbul: Şark Kitabhanesi1341/1922.

İşte karadan donanmasız İstanbul ikinci defa feth olundu ve o ağır toplar istenilen mahallere kondu (Fuad Şükrü, 1338, s.1).

Fuat Şükrü'nün demagojisi Lütfi Fikri'de üç hata bularak ilerler, ilkin onun üç cümlesini seçer. O üç örnek aslında Lütfi Fikri'nin tek hatasını yansıtır, o hata da bir mucize olan millî zafere, Refet Paşa vesilesiyle yaşanan coşkuya yeterince katılmamak, kalemini bu vadide cimrice kullanmaktır. Fuad Şükrü onu suçlarken zimnen alafranga züppe kategorisine koyar:

Lütfi Fikri Bey; bütün bunları görememiş ve gazeteleri mütâlaa etmemiş ve bilhassa şimdîye kadar içimizde bulunmamış da yeni Paris'ten teşrîf etmiş ve görmüş ki burada bir paşa ahâliye nutuklar söylerken Monteskiyo nazariyâtından uzaklaşmış, bunu tenkîd ediyor (Fuad Şükrü, 1338, s.6).

Lütfi Fikri Bey meseleyi meşrutiyet-cumhuriyet ve kuvvetler birliği-kuvvetler ayrımı eksenlerinde tartışırken, Fuat Şükrü üst bir metin inşa eder; münakaşayı millilik-kozmpolitlik parantezine alır. Böylelikle Lütfi Fikri içimizdeki Avrupalı olur, o artık öz değerlerimizin yabancısıdır:

Lütfi Fikri Bey'in asıl hatası bütün dünyayı garbden ibaret zannetmesinden mütevellittir. Mısır, Yunan-ı Kadîm ve Roma medeniyetlerini, Arap ve İslâm medeniyetini hiçe sayıyor. Ve zannediyor ki her şey Avrupa'da meydana çıkmış ve orada tekemmül etmiştir (Fuad Şükrü, 1338, s.6).

Söz sırası Garbın kötülüklerine gelir; Fuad Şükrü 1099 yılında Haçlıların Kudüs halkına reva gördükleri zulme uzun satırlar tahsis eder. Buna mukabil Selahaddin Eyyübi 1187 de Kudüs'ü 'ehl-i salib'den geri aldığımda düşmanlarının bile takdir edeceği bir alıcenablıkla davranmıştı. Kısaca iki örnek Batılıların her daim kötülüğü Müslümanların ise ezeli iyiliğini ispat etmeye yetmiştir. Keza milliyet fikri Fransız ihtilalinde doğdu diyen Lütfi Fikri gene yanılmaktadır, yeni olan milliyet fikri değil kozmpolitliktir: "Hatt-ı milliye fikirleri yeni zuhur etmemiştir. Zaten insanlarda aslolan vahded-i milliyedir. Kozmpolitliktir ki sonradan meydana çıkmıştır" (Fuad Şükrü, 1338, s.8).

İdeal model, onun nezdinde Japon modelidir: "Japonlar devr-i teceddüdlerinde böyle yaptılar, Avrupa medeniyetini maymun gibi asla taklid etmediler, garb medeniyetini Japonya ananat-ı milliyesine tevâfuk etmesini bildiler ve bunun için muvaffak oldular" (Fuad Şükrü, 1338, s.8).

Fuat Şükrü, Lütfi Fikri Bey'in eski seçmenlerinden Kebanlı bir zata sureta smokin giyip frak taktırır vs. Ve sorar: Acaba o Anadolu manzarasına böylesi monden tiplerin egemen olmasını mı istemektedir?:

Keban eşrafına müsaadeleriyle bir smokin ve eldiven giydirip boy-nuna yakalık ve boyunbağı takalım. Biçare muhiti içinde ne hale duçar olur? Bir de bu zatı bir İngiliz bifteği ile mayonezli bir levrek ve bir de şampanyadan mürekkep bir yemeğe davet etsek bunlara elini sürer mi?

Böyle yapacağımıza sırmalı bir cepken, renkli bir şalvar ile arkasına bir hilat giydirsek ve buzlu bir ayran ile kuzu kızartmasından ve etli pilavdan ibaret bir taam ikram etsek Kebanlı ne derecede memnun olur? (Fuat Şükrü, 1338, s.6).

Fuat Şükrü Cumhuriyet modernleşmesinin Kebanlı eşrafa şapka, Cumhurbaşkanı'na frak giydirilmesini de içerdiğini çok geçmeden görecektir.

Fuad Şükrü, milliyetçiliğin, vahdet-i milliyenin kadim zamanlardan beri mevcudiyetini ispat sadedinde sıraladığı örneklerse, onun milliyetçilikle yabancı düşmanlığını eşdeğer tuttuğunu gösterir nakıs örneklerdir: Ona göre Firavunlar Mısır'ı, ecnebilere, Yunanlılardan hiç hazzetmezdi. Ona göre bu hal sadece Mısır'la sınırlı değildi: “Milel-i sairede aynıyla böyle idi. Ecnebilere esir muamelesi yapar ve her millet kendinden başka bir milletin hakk-ı hayatını tasavvur bile eylemezdi” (Fuat Şükrü, 1338, s.7).

Lütfi Fikri eğer maksat millî hakimiyet ise meşrutî rejimin bu ihtiyaca cevap verdiğini söylemiş ve hatta sultanların, kralların ‘vahdet-i milliye’ye hizmetleri katalogu hazırlamıştı. Sözelimi Fransa kralı millî birliği engelleyen feodaliteyi tasfiye ederek Fransa'ya büyük hizmet etmişti. Fuad Şükrü güya bu görüşe itiraz eder; ona göre feodalite ihtiyari, keyfe keder bir idare şekli değildir ki Fransızlar mutlakiyeti seçerek bundan kurtulmuş olsunlar. Ancak Fransa bahsindeki son cümlesi Lütfi Fikri'yi tekzip etmez, aksine teyid eder: “Cem'iyât terakki ettikçe derebeyler de kesb-i kuvvet ettiler. Nihayet bunlardan biri olan Paris kralı diğer hükümdarlıkları ilgâ ederek kendisi herkese mutâ' kıldı” (Fuat Şükrü, 1338, s.8).

Meşrutî rejimle millî hakimiyetin münasebetine dair Lütfi Fikri Bey'in iddiasına yönelik itirazında da Fuad Şükrü yine özensizdir. İkinci Meşrutiyet'te millî egemenlik lafta kalmıştır: “Hatta 31 Mart Vakasını esbak hakan-ı mahlû' tertip ettirmiş olması töhmetiyle Lütfi Fikri Bey'in mebus bulunduğu Meclis-i Mebusan Sultan Hamid'i ıskât etmişti” (Fuat Şükrü, 1338, s.6). Aslında bu cümleyi Lütfi Fikri'nin kurması gerekirdi; eğer bir meclis padişahı uzaklaştırıp yerine bir başkasını tahta çıkartıyorsa, bu hal millî hakimiyetin gücünü gösterir. Fuad Şükrü rakibini çürütmek için yazdığı cümlelerle sanki kendini mağlup etmektedir. Nitekim, fikrince, mutlakiyetin ‘mutlak’ı tek kişi olduğu için, peygamber bile olsa, yanılabilir, oysa meclis ‘icma-ı ümmet’i yansıtır ve dolayısıyla yanılmazdır. ‘Cumhuriyet mutlakiyetten üstündür’, Fuad beyin esas iddiası budur; lakin o fikri için malumat vermeye kalkınca fikir farsa dönüşmektedir: Ona göre Cumhuriyet, Hz. Peygamberin irtihalinden sonra uygulanan rejimin adıdır, akabinde söz Emevilere geçer, bir isim övülür, Ömer ibn Abdülaziz. Çünkü o ‘növbet-i hilafet’ kendisine geçince kendi kendini azleder, fakat ümmet kendisini tekrar seçer. İlk bakışta Fuat Şükrü'nün cumhuri rejimi İslam üzerinden meşrulaştırmak amacıyla olduğu sezilir. Eğer maksat buysa cumhuri rejimle ‘meşveret’ gibi İslami temaların uyumundan yola çıkılabildi. Keza halifenin seçimle gelmesi vurgulanacaksa herhalde Emeviler münasip örnek değildir. Ömer ibn Abdülaziz örnek olarak özellikle seçildiğine göre, halife Vahdettin'in istifa edip kendisinin tekrar Meclis tarafından intihabını mı tavsiye etmekte midir? Bu soruların mantık dahilinde cevapları yoktur.

Fuat Şükrü monarşinin sadece milliyet fikrine değil halkın hukukunun aleyhine çalıştığından da şüphesi yoktur: “Hükümdarlık, yalnız inkişâf-ı milliye değil tabiatı iti-

bariyle ahalinin kaffe-i hukukuna bir sedd-i hâildir, o seddi yıkmak için milletler asırlardan beri deniz dalgaları gibi karaya çarptılar ve bu sayede sahillerde kendilerine barınacak pek az yer işgal ettiler” (Fuad Şükrü, 1338, s.6-7).

Saltanat ve cumhuriyetin mukayese edilirken Lütü Fikri İngiliz monarşisini övmüştü. Fuat Şükrü ise, cumhurî ABD'nin ismini zikrederek cevap verir; ona göre her iki rejimin başarısı Anglosakson ırkının “kendine mahsus birtakım seciyeleri”ndendir. Fransa, “dünyanın en mesut ve bahtiyar memleketlerinden biri” olmasını cumhuriyet idaresine borçludur. Bu cevaplar bir polemik yürütülürken gerekli örneklerdir: Lütü Fikri saltanatın meziyeti adına İngiltere, Fransa, Almanya örneklerini vermişti; Fuat Şükrü cumhuriyetin erdemleri için ABD ve Fransa'yı şahit gösterir. Polemik dışı bir analizi Fuat Bey Almanya misalinde yapar: “Almanya için de imparatorluk bir meziyet olmuştur. Şimdiki Alman cumhuriyeti temin-i bekâ edemezse kabahati şekl-i idareye atf etmemeli, bunu avâmil ve müessirât-ı sairede aramalıdır” (Fuad Şükrü, 1338, s.9).

Bu tek cümle, esas meselenin meşrutiyet ve cumhuriyette düğümlemediğinin telaffuzu açısından yegâne tarafsız ve sosyolojik cümledir. Ancak Fuat Şükrü için mutlakiyetin kötülenmesi esastır. Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu*'ndan istibdat idaresinin kötülüklerine dair bir alıntı yaparak, muarızını kendi silahıyla vurmak ister. Montesquieu destekli Şark sarayı tablosu oryantal despotizmin kötücül çizgileriyle resmedilir:

Şark hükümdarları (..) kapalı buldukları meclislerde harem ağalarının daimi telkinat-ı cahilanesine karşı kalb ve fikri duçar-ı zaaf olan, alel ekser bizzat kendi hükümetlerinin ahvalinden bile külliye bihaber kalan prensler bu muzık mahbesden çıkarılıp taht-ı saltanata oturdukları zaman saraylarında en kaba ihtirasata kapıldılar mı?.. Ve ibadetkâr bütün bir saray halkı içinde en münasebetsiz heveslerini icra ettirmeye başladılar mı? Artık dünyada icra-yı saltanattan kolay, ondan tatlı bir iş olmadığına kani olurlar (Fuat Şükrü, 1338, s.15).

Son cümlesi bir ‘hâmiş’ tir:

Bu satırları yazarken 101 pare top milletin senelerden beri intizar ettiği saltanat-ı milliyi ilân ediverdi.

Milletin ruhundan âdâd ve tabiatından doğmuş böyle bir demokrat hükümetinin teşkilat-ı esasîyesini görünce Lütü Fikri Bey bütün tereddütlerini izale edecektir itikadındayız. Ve min Allahu't-tevfik (Fuat Şükrü, 1338, s.15).

II-Süleyman Nazif

Süleyman Nazif'in¹³ 7 sayfalık “Lütü Fikri Bey'e Cevap”ı onun kalem kudretinin işaretleriyle başlar:

İlminize hürmetim olduğu gibi, mücâhedât-ı fikriyede makâsıd-ı hissiyeden daima müctenib kalacağımıza da emniyetim vardır. Sizi benim

¹³ Süleyman Nazif (1869-1927) hakkında bkz. (Gür, 2010, ss.92-94).

kadar tanımayanlar -hâlif-i târif- tenbîhine itâattan ara sıra men‘-i nefis edemediğinizi makâm-ı ta‘lilde ileri sürerler. Ben buna da inanmak istemem. Çünkü siz mahzâ tanınmak ve fazla tanınmak için her şeye muhalefet ilân etmeğe muhtaç olmayacak kadar hüsn-i ma‘rûfsunuz (Süleyman Nazif, 1341, s.1).

Kısaca Süleyman Nazif başka biri olsa bu risaleyi şöhret olmak için, salt muhalefet olsun diye yazacağına inanmamaktadır! Hem açık bir övgü hem kapalı bir yergi Nazif’in cevabını tayin eder. Ayrıca Nazif, Fuat Şükrü gibi tartışmayı çıkmaz sokaklara mahkûm etmez. Hemen Lütfi Fikri Bey’i, hukuk meselesi ile şeriat bahislerini birbirine karıştırmakta ve tarihi, tezini doğrulamak için çarpıtmakla itham eder:

Fakat görüyorum ki hukuk-ı esasiye nazariyatıyla mesâil-i şer‘iye bu eserinizde imtizâc edemeyerek, âdetâ döğüşüyor ve gerek eski ve gerek yeni- bilhassa yeni- devirlerin hâdisâtı büsbütün ihmal edilmediği yerlerde bile, ancak tez(these)inizi takviye edebilecek bir şekle sokuluyor (Süleyman Nazif, 1341, s.1).

Bir diğere suçlama, Lütfi Fikri Bey’in hukuk kurallarına tarihten bağımsız, özerk bir kuvvet atfetmesidir. Oysa aksi doğrudur, hukuk tarihe hükmedemez, tarih hukuku şekillendirir:

Herkesten ziyade bilmeniz icâb eder Lütfi Fikri Bey ki hukuk-ı mevzuadan hiç birisinin kavânîn-i tabiye ve riyâziye kuvvetinde kaideleri yoktur; bunlar hatta iktisat düsturları kadar bile kati birer suret gösteremez. Kavâid-i hukukiyeyi (örf ve âdet), yani vekâyi‘ doğurmuştur. Hâdisât, hukuk ile değıl, hukuk hâdisât ile taayyün eder. Siz ise 23 sahifelik kitabınızın ilk satırlarından son kelimesine kadar bunun aksini iltizâm ediyorsunuz (Süleyman Nazif, 1341, s.4).

Nazif böylelikle tarihe bakar; gördüğü ise sadece Osmanlıların değıl neredeyse bütün Türk hanedanların Türklüğe hizmet etmedikleridir: ‘

Danişmendî, Gaznevîlerden, Safevîlere, Kaçarlara kadar, hiçbir Türk hanedan-ı hükümdârîsi kendi şahıs ve âlinin debdebesinden başka bir şey düşünmedi. Yalnız Selçukîler, Müslüman olmayan akvamın elsine-i asliyesi makamına bazı yerlerde Türkçeyi ikame etmişler idi ki bu muvaffakiyet, nâkıs olmakla beraber, meşkûr bir eser-i himmettir. Yazık ki Osmanlılar bunu takip etmediler. Ve hatta büsbütün aksi bir yol tuttular!.. (Süleyman Nazif, 1341, s.4).

Lütfi Fikri Bey Süleyman Nazif’e cevap vermiş olsaydı, muhtemelen Türklüğe hizmetten sadece gayrimüslimlere Türkçe öğretmeyi mi anladığını sorardı.

Diğere yandan Süleyman Nazif’in cevabını yazmasından iki gün önce, Lütfi Fikri Bey’in korktuğu gerçekleşmiş, TBMM saltanatla hilafeti ayırmış ve ilkini feshetmişti. Halifenin statüsü, sembolik mi yoksa yürütme gücünü haiz mi gibi sorular şimdilik be-

lirsiz kalmıştı. Süleyman Nazif için bu mesele geleceğe aittir, oysa ‘Hâl-i hazırda millet, kendi işlerini, doğrudan doğruya kendi tarafından intihâb olunan vekilleri vasıtasıyla biz-zat görmek istedi. Ve gördü. Vekayiden ahz-ı kuvvet etmiş olan- sözüm ona- heyet-i ic-raiyeye kalsaydı, Yunan Ankara’da, Ermeni Sivas’ta çoktan yerleşmiş olurdu (Süleyman Nazif, 1341, s.5).

Bu cümle Milli Mücadelenin reel tarihinin, sultan Vahdettin’in, saltanat kurumunun tüm engellemelerine rağmen yazılmış bir tarih olduğunun Lütfi Fikri Bey’e sertlikle hatırlatılmasıdır. Fakat Süleyman Nazif için kötülük sadece bir Vahdettin değil, saltanat ve hilafet kurumudur, özellikle halifeliğin hanedan-ı Osmanî tarafından istismarıdır. Zaten Osmanlı sultanları halifeliğin gerektirdiği şartları taşımazlar. Henüz 7 yaşında bir çocuk iken halife seçilmiş Sultan IV. Mehmet, halifeliğin “ilim, adil, akıl ve eşca” sıfatlarından hangisini temsil etmektedir? Günahsız kardeşlerini bir günde kılıçtan geçiren Yavuz Selim adil midir? Keza Sultan İbrahim’e ‘akl’ sıfatını vermek istihza değil midir? Gölgesinden korkan II Abdülhamit’e eşca lakabını vermek israf olmaz mı? (Süleyman Nazif, 1341, s.6-7). Nazif’in eleştirisi püriten bir alandan beslenmektedir; o, soyut, ideal ilkeler, ideeler âleminde somut tarihe baktığında tahrif edilmiş örnekler görmektedir. Oysa Atina ve Roma cumhuriyetleri gibi kadim cumhuriyetler bile cumhuriyetçi ethos’la açık çelişki içindedirler.

Şu satırlarda ise Lütfi Fikri neredeyse günün gerçekliğine karşı Orta Çağlardan medet uman tuhaf biri olmakla suçlanır:

Kurûn-ı vustâdan kalan bir hurâfeye siz âdetâ kudsiyet vermek istiyor-sunuz. Misâk-ı millî’yi harikalar, mucizeler göstererek tahakkuk ettiren bir heyet-i icraiye karşısında Damad Feritler, Çerkes Aznavurlar, Laz Nemrud Mustafalar semâdan mı ahz-ı kuvvet ettiler?.. (Süleyman Nazif, 1341, s.7).

Süleyman Nazif’in son cümlelerinde Lütfi Fikri insafa davet edilir:

Hükümdarın seçtiği heyetleri gördük:

Düşmanla akd-i ittifak ederek efrâd-ı ümmeti biri birine kestirdiler. Ve o düşmanı Sakarya’nın ta öte tarafına kadar getirdiler.

Milletin intihâb ettiği heyeti de gördük:

Edirne kalelerine bugün necm ve hilali rekz ediyor.

Cenâb-ı hakk hepimize insâf versin azizim (Süleyman Nazif, 1341, s.7).

1922 Ekim ayı sonunda cereyan eden rejim tartışmaları ilk bakışta konjonktürel görünür. Oysa Türkiye 1912 Balkan harbinden itibaren 10 yıl boyunca savaşın siyaseti, siyasetin savaşı etkilediği kaotik bir hali yaşamaktadaydı. Son büyük savaşı, Birinci Cihan Harbini kaybeden Türkiye akabinde 15 Mayıs 1919 dan itibaren Yunan işgaline uğramıştı. 30 Ağustos 1922 zaferi, savaşı yöneten, orduya hükmeden Ankara’ya, TBMM’ne, Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya politik inisiyatif kazandırmış, -Carl Smitt’in ifadesiyle- istis-

nai olana karar verme yetkisi vermişti. Beklenen ‘esaslı inkılap’lardan ilki-saltanatın kaldırılması söz konusu risaleler kaleme alınırken kuvveden fiile geçirilmişti. O’nu Cumhuriyetin ilanı, hilafetin lağvı ve Tek Parti yönetiminin tahkimi izlemişti. Diğer yandan risaleler savaşını başlatan Lütü Fikri bey’in daha o zamanlar Cumhuriyet’in tek başına demokrasiye yetmeyeceği uyarısının anlamsız bir ikaz olmadığını, 1930’lar Türkiye’si’nin otoriteryen tatbikatı ispat etmiştir.

Kaynakça

- Atay, F. R. (1969). *Çankaya*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Birinci, A. (2003). Lütü Fikri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, 233.
- Crisis, B. (1994). *İşgal altında İstanbul 1918–1923*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, Y.(Yay. Haz.). (1991). *Dersim mebusu Lütü Fikri Beyin günlüğü*. İstanbul: Arba Yayınevi.
- Fuat Şükrü. (1338). *Halk Saltanatı: Lütü Fikri beyin Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili hakkındaki mübâhasâtına cevap*. İstanbul: Cihan Biraderler Matbaası.
- Goloğlu, M. (1971). *Cumhuriyet’e doğru 1921-1922*. Ankara: Goloğlu Yayınevi.
- Gövsâ, İ. A. (1946). *Türk meşhurları*. İstanbul: Yedigün Neşriyat
- Gür, M. (2010). Süleyman Nazif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 92-94.
- Jaeschke, G. (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi II*, Ankara: TTK Yayınları.
- Lütü Fikri. (1340). *Hükümdarlık karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili*. İstanbul
- Karacan, A. N. (1971). *Lozan*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kocatürk , U. (1989). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kronolojisi 1928-1938*. Ankara: TTK Yayınları.
- Nispet, R. (1990). Muhafazakârlık. Tunçay, M., Uğur, A. (Çev.) *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (ss. 97–129). Ankara: Verso Yayınevi.
- Schmitt, C. (2010). *Siyasi ilahiyat*. (Zeybekoğlu, A. E. Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Süleyman Nazif. (1341). *Lütü Fikri Bey’e cevap: Hilafet, Milliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Thomson, D. (1978). *Europe since Napoleon*. Middlesex: Penguin Book.